

JURNALUL ARHIEPISCOPULUI RAYMUND NETZHAMMER

de ION BARNEA

Raymund Netzhammer a fost arhiepiscop catolic de București între 1905 și 1924. Arheolog și numismat pasionat, el a notat în jurnalul său amănunte privind cercetările proprii și a descris întâlnirile și discuțiile avute cu ceilalți învățați ai vremii, oferind detalii prețioase celor ce se ocupă astăzi de istoria celor două discipline.

Raymund Netzhammer (1862–1945), învățatul călugăr benedictin de origine germană, fost arhiepiscop catolic de București între anii 1905 și 1924, a redactat în cursul vieții sale un jurnal amănunțit, publicat postum de Nikolaus Netzhammer, în asociere cu Krista Zach*. Apărută în condiții tipografice ireproșabile, monumentală lucrare prezintă un deosebit interes pentru perioada respectivă din istoria României. Ea nu este lipsită de importanță și pentru o mai bună cunoaștere a monumentelor paleocreștine (sec. IV–VI) și a monedelor antice descoperite pe teritoriul Dobrogei, al căror cercetător pasionat a fost R. Netzhammer. Asupra acestei părți de conținut a lucrării vom și stărui în prezentarea de mai jos.

Vol. I începe cu o amplă *Introducere* (p. 9–43), în care editorul Nikolaus Netzhammer prezintă capitolele care urmează.

* Raymund Netzhammer, *Bischof in Rumänien*, editat de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, München, I (741 p.), 1995 și II (p. 777–1765), 1996. O parte din jurnalul lui R. Netzhammer a fost publicată în limba română de I. Dumitriu-Snagov, Raymond Netzhammer, *Arhiepiscop în România. Jurnal de război 1914–1918*, București, 1993. Volumele prezentate aici au fost dăruite personal de editor, nepot al fostului arhiepiscop, Facultății de Istorie din Universitatea București, la 12 iulie 1997, în cursul unei întrevederi cu decanul acestei instituții, prof. dr. Alexandru Barnea.

Viața lui Netzhhammer până la numirea sa ca arhiepiscop de București, din care aflăm că, înainte de a fi numit arhiepiscop catolic al Bucureștilor, R. Netzhhammer funcționase, în anii 1900–1902, ca profesor de matematică, fizică, și chimie la Seminarul de preoți catolici de la București și ca administrator al proprietății catolice de la Cioplea, pe atunci lângă București, învățând și limba română. În 1901 a făcut prima călătorie în Dobrogea, iar în 1903 a publicat la Salzburg primul său studiu despre Tomisul paleocreștin: *Das altchristliche Tomi. Eine kirchengeschichtliche Studie*, extras din *Katholische Kirchenzeitung* (43 p.), publicat și în limba română, în 1904.

Raymund Netzhhammer, arhiepiscop de București, 1905–1924. Cu subtitlurile: „Jurnalul lui Netzhhammer, un document istoric”, „Arhiepiscopul Netzhhammer, confident și consilier al Regelui”, „Arhiepiscopul Netzhhammer, conducător bisericesc al unei minorități multinaționale, stilul său de comunicare și implicațiile sale speciale”, „Arhiepiscopul Netzhhammer, învățatul, cercetătorul și scriitorul. Călătorii prin țară și istoria ei. Arheologie. Numismatică”.

Papa Pius X: „Să fiți un bun român” cu subtitlurile: „Răscoala țăranilor din 1907”, „Integrarea catolicilor în România”, „Întemeierea diocezei ungare greco-catolice Hajdudorogh, în Transilvania”, „Primul război mondial” – „Ocupația germană – Perioada postbelică”.

Nunțiul Marmaggi. Nunțiu papal în România (1920–1923), care a contribuit la detronarea lui R. Netzhhammer din scaunul arhiepiscopal de la București.

Demisia. Detronarea.

Urmează o scurtă *Notiță editorială* (p. 45–46), în care Krista Zach, colaboratoarea lui N. Netzhhammer la editarea lucrării, arată că s-a îngrijit îndeosebi de transcrierea corectă a pasajelor și numelor de persoane și localități românești menționate în text, transcriere care este într-adevăr extrem de îngrijită.

O *Prefață* (p. 47–48) din 15 iulie 1934, semnată cu mână proprie de Raymund Netzhhammer, în al optulea an de viață retrasă în mica insulă Werd de pe râul Rin, în Elveția, dă unele date importante în legătură cu alcătuirea manuscrisului lucrării.

Cuprinsul propriu-zis al lucrării este împărțit pe ani (vol. I, anii 1905–1917, vol. II anii 1918–1926), luni și zile, însumând aproape 1500 de pagini (p. 51–762 și p. 783–1500). Sunt consemnate pe zile, cele mai importante evenimente pentru autor, biserică și stat, cu menționarea personalităților cu care acesta a avut legături, începând cu regele și curtea regală și continuând cu primul ministru, ministrul cultelor și alți miniștri, oameni politici, diplomați, oameni de știință din România și din străinătate. Se descrie natura cu frumusețile ei, se fac aprecieri asupra unor monumente istorice și de artă, asupra oamenilor etc. Ceea ce predomină este continua preocupare pentru consolidarea catolicismului cu instituțiile sale și a limbii și culturii germane pe teritoriul României. Pe regele Carol I, în numele căruia ministrul de externe Titu Maiorescu l-a decorat cu „Ordinul român al Coroanei în gradul de mare ofițer”,

primul decorat cu această înaltă distincție (p. 344), R. Netzhammer îl considera „neamț și catolic” (p. 116). În schimb, regele Ferdinand, care „a înșelat Biserica sa și și-a făcut toți copiii schismatici” (ortodocși), „este un catolic necredincios” (vol. II, p. 963 și 1221). Paralel cu vizitele canonice la toate comunitățile catolice din țară, R. Netzhammer a cutreierat mereu, căutând să cunoască întreaga Românie, cu monumentele ei, fiind încântat de frumusețile multor regiuni, pe care le admiră și le descrie cu mult talent. Dar locul de frunte l-a deținut totdeauna Dobrogea, cu localitățile ei antice, pe care le-a cercetat în repetate rânduri, îndreptându-și atenția în special asupra ruinelor monumentelor vechi creștine, descoperite prin săpături arheologice. Rezultatele acestor cercetări s-au concretizat în studiile:

Die christlichen Altertümer der Dobrogea. Eine archäologische Studie, București, 1906 (39 p.).

Nach Adamclissi. Ein Sommerausflug in das Pompeji der Dobrogea, Salzburg, 1906 (extras din Katholische Kirchenzeitung, 19 p.).

Axiopolis. Ein Besuch in einer alten Märtyrerstadt, în *Alte und Neue Welt* 42 (1907–1908), 3, p. 96–101. Einsiedeln, Waldshut, Köln.

Troesmis. Eine Herbstfahrt nach den Ruinen einer altrömischen Militärstadt, în *Alte und Neue Welt* 42 (1907–1908), 11, p. 416–423. Einsiedeln, Waldshut, Köln.

Axiopolis und Troesmis. Die Ruinenfelder zweier verschwundener Städte der Dobrogea, 14 p. (fără loc și dată).

Studiile de mai sus au fost întocmite pe baza observațiilor personale la fața locului, a publicațiilor lui Grigore Tocilescu și a informațiilor primite de la colaboratorii acestuia și în cele din urmă de la însuși Vasile Pârvan. În jurnalul său, R. N. notează că, la 22 iunie 1906, l-a întâlnit în cetatea de la Adamclisi pe von Cube, delegat de Tocilescu să facă săpături arheologice și că acesta l-a condus, dându-i explicații atât la „basilica de marmură” pe care arhitectul german a descoperit-o în acel an, cât și la basilica cu transept, săpată de arhitectul Fakler mai înainte (p. 84–86). R. N. l-a întâlnit din nou pe von Cube la 11 august 1906, pe vaporul cu care circulau amândoi de la Orșova spre Occident, când au discutat și despre rezultatele săpăturilor de la Adamclisi (p. 97–102). Cu circa o jumătate de an mai târziu, la 21 februarie 1907, Grigore Antipa, directorul Muzeului de Științe Naturale din București și prietenul lui R. N., i-a recomandat acestuia pe inginerul topograf și desenatorul Pamfil Polonic, colaboratorul lui Grigore Tocilescu la aproape toate săpăturile sale arheologice și în primul rând la cele de la Adamclisi. Polonic l-a însoțit uneori pe teren și i-a procurat planuri și notițe despre diferite antichități din Dobrogea (p. 114–115). În iunie 1907 „tot ținutul de la Mahmudia (jud. Tulcea) până la Dunavăț a fost cercetat arheologic” de R. N., însoțit și de Const. Moisil, pe atunci profesor la Tulcea (p. 130). În continuare, a vizitat Jurilovca (Argamum), cu insula Bisericuța, Istros (Histria), Tomis, Mangalia (Callatis) și Axiopolis (Hinog, Cernavodă), „menționat de Martirologii

ca loc de martiri pentru credința în Hristos” (p. 132). În urma acestei călătorii, R. N. a publicat studiul despre Axiopolis, amintit mai înainte și în alt studiu, intitulat: *Auf dem Razelm. Fahrten durch weltverlassene Gegenden der Dobrogea*, București, 1907 (47 p.).

De Crăciunul anului 1907, o doamnă din înalta societate bucureșteană (nu i se spune numele), i-a dăruit arhiepiscopului catolic o cutie cu un mare număr de monede antice, pe care spunea că o are de la tatăl ei, „fost funcționar în Dobrogea”. În aceeași cutie, R. N. a adăugat „un mic număr de monede vechi românești de argint, găsite într-o oală, în viile de la Niculițel” (jud. Tulcea), pe care le avea de la altcineva (p. 140). Cu aceeași ocazie, dr. Ionescu, administratorul pescăriilor din Tulcea și prietenul lui N., i-a dăruit un *dolium*, înalt de 1,20 m, găsit în „cetatea de la Enisala” (jud. Tulcea), pe care acesta l-a așezat în „salonul de primire” al palatului Arhiepiscopiei catolice din București (p. 141). „De când monedele sunt la mine, m-a apucat febra monedelor”, declară R. N. de Anul Nou 1908, arătând că „zilnic, cel puțin o dată”, desfăcea cutia și încerca să descifreze scrisul de pe monede, pe cele mai multe citind *TOM*, adică Tomis.

În continuare, profesorul și numismatul Wilhelm Knechtel, directorul grădinilor regale și totodată vecinul și prietenul lui R.N., i-a descifrat cele circa 1000 de monede din cutia primită de Crăciun, arătându-i importanța lor și introducându-l în același timp în studiul numismaticii (p. 143–145). Curând după aceea, Netzhammer l-a cunoscut personal pe Mihail Suțu, cel mai de seamă numismat român de atunci, președintele Societății Numismatice Române, pe care l-a invitat să-i vadă colecția de monede primită mai înainte. La rândul lui, Suțu l-a invitat acasă la el, unde i-a arătat marea sa colecție de monede și greutăți antice, i-a dat îndrumări, i-a oferit publicațiile personale de numismatică și l-a sfătuit să se ocupe și de studiul greutăților antice (p. 147–150).

La începutul verii anului 1908, R. N., însoțit de istoricul Karl Auner, a călătorit în jumătatea de nord a Dobrogei, oprindu-se mai mult la ruinele cetății Ibida (Slava Rusă, jud. Tulcea), pe care le-a urmărit, „controlat și măsurat”, cu ajutorul unei „schite” puse la dispoziție de inginerul Pamfil Polonic (p. 167). La scurt timp după aceea, vizitând micile comunități catolice din Corabia și Calafat, s-a oprit și la ruinele podului lui Constantin cel Mare de la Celei, făcând legătura cu reprezentarea acestui monument pe o monedă și un medalion constantinian (p. 168).

La 29 iunie 1908 a avut loc deschiderea Muzeului Theodor Aman, la care a fost de față și prințul moștenitor Ferdinand. Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, a rostit cuvântul de deschidere, iar Tzigara-Samurcaș, i-a condus pe vizitatorii Muzeului. R.N. s-a întreținut cu cei doi, precum și cu profesorii Coculescu și Istrati.

Un an mai târziu, la 25 iunie 1909, Ion Bianu a prezentat într-o ședință a Academiei Române cartea lui R. N. *Aus Rumänien*, despre care ziarul *Adevărul* scria că „va face o excelentă idee despre România în străinătate” (p. 212).

Spre sfârșitul aceluiași an, duminică 19 decembrie 1909, a avut loc sfințirea bisericii unite Sf. Vasile din București din str. Polonă, ctitoria lui Netzhammer, și tot în aceeași zi îl așteptau la slujba de la catedrala catolică Sf. Iosif regele Carol I și prințul moștenitor Ferdinand, cu care, ca de obicei, arhiepiscopul slujitor s-a întreținut după liturghie. Regele îi spune: „am pierdut pe arheologul nostru Tocilescu” și-l întrebă pe Netzhammer dacă l-a cunoscut, la care acesta-i răspunde: „L-am cunoscut bine. El mi-a și pus la dispoziție inscripțiile vechi creștine din Muzeu”. După aceea, continuând discuția, R. N. îi spune regelui că, în primăvara următoare, arheologul prelat de la Viena, dr. Heinrich Swoboda, va veni la București, unde va ține o conferință despre Aquileia, ale cărei antichități creștine le-a cercetat și prelucrat (p. 230). Și, într-adevăr, Swoboda a sosit la București în ziua de 17 martie 1910 și, în seara aceleiași zile, a ținut „în marea sală de la Liedertafel foarte interesanta și instructiva sa conferință, însoțită de 70 de proiecții, despre domul din Aquileia. A asistat o societate cu totul aleasă: prințul moștenitor Ferdinand și fiul său Carol, domni și doamne de la Ambasada austro-ungară, profesorii universitari români Titu Maiorescu, Saligny, Onciul, Mehedinți, Tzigara-Samurcaș și Cornoiu, dr. Emil Fischer, arhimandritul Scriban ș.a.” (p. 242).

La 29 iulie 1910, R. N. „se îmbogățea cu încă o vizită la Adamclisi”, cu care ocazie a mers pentru prima dată și la ruinele bazilicii cimitriale de pe panta de la N de cetate, unde l-a condus paznicul turc (p. 274).

La 2 decembrie 1910, seara, a ținut în fața sălii pline de la Liedertafel, din București, conferința *Altchristliche Basiliken in der Dobrudscha*, al cărei text îl întocmise în vara aceluiași an, pe când se afla în vacanță la mănăstirea de la Einsiedeln, în Elveția, unde devenise călugăr benedictin, iar diapozitivele le executase la Zürich (p. 287).

Primirea, la începutul anului 1911, a vol. II al lucrării lui B. Pick și K. Regling, *Die antiken Münzen von Dazien und Moesien* II, 1, Berlin, 1910, în care era citată și colecția lui cu cinci monede unicate de la Tomis, i-a produs o bucurie de nespus. Informația fusese transmisă editorilor volumului de prietenul său, numismatul Knechtel (p. 293–294).

La sfârșitul lunii mai a anului 1911, călătorind cu căruța cu cai, ca de obicei, prin Dobrogea, R. N. a ajuns la satul Pantelimon, jud. Constanța, admirând tumulii din împrejurimi și ruinele cetății Ulmetum, unde a copiat textul inscripției lui Caius Iulius Quadratus, făcând considerații asupra lui (p. 300–301).

Ascultând sfatul marelui numismat Suțu, R. N. a început să se ocupe și de studiul ponderilor antice și a publicat în primul număr al periodicului *Revista catolică* (I, 1912) un articol despre două ponduri din Dobrogea (p. 346–347). În aprilie și mai 1912, făcând o călătorie mai lungă la Constantinopol, în Grecia și Italia, ajungând din nou până la Einsiedeln, în Elveția, nu mică i-a fost mirarea când, la Atena, poposind în Cabinetul Numismatic al renumitului învățat grec Svoronos, acesta i-a arătat copii în

gips după pondurile antice de la Callatis, pe care Netzhammer le publicase. Copiile i le oferise lui Svoronos numismatul Leon Ruzicka (p. 366–367). Curând după revenirea în țară, arhiepiscopul a mers pentru confirmări, în satele cu italieni catolici din nordul Dobrogei, oprindu-se din nou și la Tulcea, unde prietenul său și administratorul pescăriilor, dr. Ionescu, i-a arătat „monedele și greutățile antice, precum și alte descoperiri interesante” pe care le avea, oferindu-i-le pentru publicare (p. 370). După aceea, în iulie 1912, Netzhammer a mers în vizită la episcopul Doulcet de la Rusciuk și împreună cu acesta la Nicopolis ad Istrum (Nikiup, Bulgaria) al cărui istoric și ruine le descrie, declarând că din acest oraș întemeiat de Traian posedă 54 de monede (p. 375–379). Despre această excursie a publicat și un articol în limba română, în *Revista catolică* 2, 1913, 3 p. 382–398.

La începutul anului 1913, cu prilejul sărbătoririi a 1600 de ani de la edictul lui Constantin cel Mare și Liciniu, de la Milano (313), arhiepiscopul catolic de București a publicat în limbile germană, română și italiană o scrisoare pastorală, arătând importanța evenimentului, la care a adăugat broșura: *Constantin cel Mare și România*, unde descrie pe scurt legăturile primului împărat creștin cu ținuturile țării noastre (p. 407–408).

La 27 februarie 1913, R. N. a primit vizita lui Vasile Pârvan și a prietenului acestuia, prof. Lițica, directorul liceului Sf. Sava din București, ca să-l roage să intervină pentru obținerea unei copii de pe manuscrisul *De aedificiis* al lui Procopius, de la Biblioteca Vaticană, cel mai vechi și cel mai bun al acestei lucrări, de care se ocupa Lițica. R.N. i-a arătat lui Pârvan și colecția sa de monede, iar acesta s-a bucurat îndeosebi de micile monede ale lui Constantin, cu reprezentarea podului de la Oescus-Sucidava (p. 418 și fig. 26).

Aproape o lună mai târziu, la 25 martie 1913, R. N., însoțit de secretarul său și de încă o persoană, au mers cu trenul până la Oltenița și de acolo cu căruța, 13 km, până la Spanțov, în căutarea cetății Constantiniana Dafne după indicațiile lui Tocilescu. Netzhammer descrie drumul, locul și monedele cu această inscripție (p. 423–424).

La 20 iunie 1913, Constantin Moisil l-a vizitat acasă, oferindu-i lui Netzhammer Diploma de membru de onoare al Societății Numismatice Române. „Un nou stimulent pentru activitatea pe tărâmul numismatic” se exprima acesta (p. 450–451).

Făcând o călătorie mai lungă în Occident, R. N. a ajuns la 12 octombrie 1913 și la Cabinetul numismatic al Fundației Schöten din Viena, unde învățatul bibliotecar și numismat Albert Hubel i-a arătat mai mulți stateri de aur bătuți de Lysimach pentru Tomis, Callatis, Istros și Dionysopolis, excelent păstrați (p. 402–403).

În primăvara anului 1914, R. N. a călătorit în sudul Dobrogei, poposind și în satul Abrit, unde se credea că se află ruinele cetății Arbitus, cercetând ruinele antice și mai ales pe cele ale bazilicii creștine de curând descoperite (p. 495). Azi se cunoaște însă că anticul Abritus se afla la Razgrad (Bulgaria),

la Abrit aflându-se, de fapt, Zaldapa. În vara aceluiași an, baronul Leonard von Baumbach, episcop vicar de Rusciuk (Bulgaria), venind la București, a îmbogățit colecția numismatică a lui R. N. cu „câteva mici monede frumoase de Mesembria” (p. 508).

După intrarea României în primul război mondial și până la sfârșitul ocupației germane, R. N. și-a întrerupt călătoriile în țară și în străinătate, cu excepția unei vizite la Viena, în vara anului 1917, când a fost în audiență la nunțitul papal și la împăratul austro-ungar. Atunci l-a revăzut și pe prelatul și arheologul Heinrich Swoboda, care i-a arătat un urcioraș cu reprezentarea Sf. Mina, cumpărat de la un anticar (p. 755–756). Câteva astfel de obiecte s-au găsit ulterior și pe teritoriul României.

La 13 aprilie 1918, R. Netzhammer a ținut în sala mare de conferințe a Bibliotecii Universitare din București, conferința: *Christlich-Archäologisches aus der Dobrudscha*, cu hărți, planuri, desene și material demonstrativ puse la dispoziție de arhitectul Fakler, care a săpat la Adamclisi, de inginerul Pamfil Polonic ș.a. Marii profesori germani Harnack și Cichorius, care au asistat, au fost plăcut impresionați de cele prezentate de vorbitor (p. 802).

În prima jumătate a lunii mai 1918, Netzhammer a vizitat rând pe rând ruinele paleocreștine de la Tomis, Callatis, Histria, Ulmetum și Ibida, în același an publicând lucrarea *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha* (223 p., cu ilustrații), care-l vor consacra în domeniul arheologiei creștine (p. 805–816). Autorul ține să menționeze că lucrarea a fost tipărită pe cheltuiala proprie la întreprinderea Socec et Co. din București și că profesorul Simion Mehedinți, în acel an ministru al Instrucțiunii și Cultelor, și-a exprimat dorința de a fi tradusă și în limba română (p. 827). La 29 septembrie 1918, Netzhammer revine la Adamclisi și vizitează din nou ruinele monumentului și ale cetății Tropaeum Traiani, pe care le descrie, făcând considerații asupra lor (p. 837–839).

După aproape trei ani de la vizita la Adamclisi și de la încetarea războiului, R. N. notează că, la 24 ianuarie 1921, a mers la Universitatea din București, unde se afla și Muzeul de Antichități, găsindu-l pe Vasile Pârvan în camera sa de lucru. „Ca totdeauna, acesta, prietenos, îndatoritor și serviabil”, după înfățișare i s-a părut bolnav. Despre cartea lui J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, Pârvan i-a spus că „nu e pe deplin mulțumit, pentru că nu vrea să accepte că importanta inscripție de la Napoca este creștină, respinge ideea existenței unui episcopat la Tropaeum și nu acordă atenția cuvenită rezultatelor cercetărilor arheologice” (p. 999). În ceea ce privește inscripția de la Napoca, C. Daicoviciu avea să dea dreptate lui Zeiller, iar despre existența unui episcopat la Tropaeum, pe lângă mărimea municipiului roman, pledează și cele șase bazine creștine, dintre care cel puțin una cu baptisteriu, descoperite până acum în acel loc.

Duminică, 30 ianuarie 1921, Societatea Numismatică Română și-a reluat activitatea întreruptă de război, iar R. N. a participat la ședința la care C. Moisil își anunțase comunicarea *Dacii aveau monede proprii*. În locul ei

Drăghiceanu a prezentat rezultatele săpăturilor din biserica Domnească de la Curtea de Argeș, cu prețioasele bijuterii, descoperite în morminte, în original, de care asistența a fost încântată, mai ales că, datorită numărului restrâns de participanți, ele au fost trecute din mână în mână (p. 1000–1001).

În februarie același an, R. N. a terminat studiul *Die altchristliche Kirchenprovinz Skithien (Tomis)*, pentru volumul omagial în cinstea lui Fr. Bulić de la Spalato/Split și un alt studiu, în limba română: *Discul Episcopului Paternus din Tomis*, apărut în BSNR 16 (1921), 37, p. 942, volum închinat lui Mihail Suțu, la cei 80 de ani ai săi (p. 1003–1004).

În prima jumătate a lunii iunie 1921, arhiepiscopul catolic a mers la Brăila și de acolo la Greci, în nordul Dobrogei, la comunitatea de pietrari italieni din această comună, pentru confirmări, unde a predicat în limba lor. După slujba divină, a vizitat ruinele cetății Troesmis, de la punctul Iglîța, situat pe teritoriul comunei Turcoaia (jud. Tulcea), din apropiere (p. 1031–1031). În a doua jumătate a aceleiași luni a mers la Cetatea Dinogetia, situată pe mica insulă Bisericuța, de pe teritoriul satului Garvăn (jud. Tulcea), la care a ajuns când cu căruța, când cu barca, găsind-o situată „într-o superbă poziție, apa care înconjoară cetatea oferindu-i o fericită apărare naturală”. Urcând pe platoul cetății, R. N. este încântat de panorama ce se oferă privirii și enumera numele celor opt martiri creștini din această localitate, înregistrați de *Martyrologium Hieronymianum* la 14 mai și 1 octombrie, rugându-se lor înainte de a părăsi insula (p. 1033–1035).

Toamna, la 8 noiembrie 1921, aflând că Vasile Pârvan a fost numit director al Școlii Române de la Roma, R. N. s-a dus la Muzeul de Antichități ca să-l felicite, la care acesta i-a răspuns că întemeierea noii instituții încă nu e sigură, din lipsa de bani, arătându-i în primul rând greutățile găsirii unui local, în care Școala să funcționeze. Dar, după cum mărturisește singur, pe arhiepiscop mai mult decât întemeierea Școlii Române de la Roma îl interesau rezultatele ultimelor săpături arheologice de la Histria. Pârvan i-a spus că, în vara trecută, a săpat numai la Histria unde a descoperit o bazilică creștină cu trei nave, înălțată peste ruinele unei bazilici mai mici. De asemenea, a continuat săpăturile la termele romane, unde a degajat o sală de 10x20 m., arătându-se foarte mulțumit de rezultatele săpăturilor din acel an (p. 1065). La sfârșitul lunii aprilie a anului următor (1922), R. N. a călătorit din nou în Dobrogea, oprindu-se între altele la insula Bisericuța de la Jurilovca, pe care o găsește foarte asemănătoare cu cea de la Garvăn și, mai mult, la ruinele bazilicii creștine de la Histria, despre care îi vorbise Pârvan în toamna anului trecut (p. 1131–1133).

La mijlocul lunii mai a anului 1922, arhiepiscopul catolic a mers din nou în Dobrogea de Sud, în satul de germani catolici Ali-Anife (Mansurova), situat la 15 km N de Bazargic, și de acolo la presupusul Abrittus (în realitate Zaldapa), pentru cercetarea ruinelor cetății romane și, în primul rând, ale bazilicii creștine, descoperite de arheologii bulgari înainte de războiul balcanic (p. 1139, vezi

mai sus p. 288). După aceea, a trecut în Bulgaria, călătorind cu trenul până la Varna, unde a căutat să-l cunoască personal pe directorul muzeului, distinsul arheolog Hermenegild Škorpil. Împreună cu acesta a vizitat muzeul și apoi au mers amândoi în vecinătatea orașului, la așa numita „Colină a șerpilor”, unde Škorpil descoperise de curând ruinele unei importante bazilici creștine. Sub altarul acesteia găsisse un relicvar de argint, în formă de mic sarcofag, în care se afla o cutiuță de aur, împodobită cu pietre scumpe, conținând moaște de martir, toate acestea într-un relicvar mai mare de alabastru tot în formă de sarcofag. Apoi au vizitat ruinele unei mari bazilici creștine cu baptisteriu, descoperită în anii 1906–1907, presupusă a fi fost biserica episcopală a anticului Odessos.

Revenind la muzeu, Škorpil i-a arătat lui Netzhammer relicvarul de alabastru amintit mai înainte, spunându-i că un relicvar de plumb a fost găsit într-o mică bazilică creștină de la Marcianopolis (Devnia, Bulgaria). Mergând la casa unde locuia împreună cu fratele său, Karl Škorpil, directorul muzeului i-a arătat și relicvarul de argint, cu cutiuța de aur frumos împodobită, pe care le studia în vederea publicării. A doua zi, la plecare, H. Škorpil l-a însoțit pe Netzhammer, cu trenul, până la stația Devnia, unde l-a condus la ruinele cetății întemeiate de Traian, Marcianopolis, după care înaltul oaspete s-a întors la București (p. 1140–1145).

Spre sfârșitul anului următor, la 11 noiembrie 1923, R. N. a participat la ședința Societății Numismatice, Dr. Severeanu a făcut o importantă comunicare despre regele scito-sarmat Pharsaios, de la care posedă o monedă de aur foarte rară și bine păstrată, iar C. Moșil, secretarul Societății, de curând numit director general al Arhivelor Statului, despre o descoperire de monede barbare Larissa, care-l interesa în mod deosebit pe arhiepiscop, pentru că cinci astfel de monede se aflau și în colecția sa (p. 1266).

La 7 aprilie 1924, R. N. consemnează că ziua aceea i-a adus deosebită plăcere arheologică și mai ales numismatică, „de a vizita”, împreună cu vecinul său Knechtel, colecția dr. Severeanu, a cărui casă era un adevărat muzeu. După ce descrie o serie de piese care l-au impresionat, spune că doctorul i-a cedat spre publicare un pond antic rectangular cu cruce și un opaiț de lut cu monograma lui Hristos și cu o inscripție pe fund. Întorcându-se acasă, notează că de fapt colecția lui e mult în urma celei a lui Severeanu (p. 1294–1295). Spre sfârșitul aceleiași luni, mergând la Techirghiol, pentru a vedea biserica romano-catolică restaurată, s-a oprit și la Constanța, „în fața silozului”, pentru a vizita cavoul vechi creștin, cu pictură și sarcofag, descoperit în 1912 (p. 1298).

„După o lungă pauză”, la 5 mai 1924, R. N. a urcat pentru ultima dată în clădirea Universității, la profesorul V. Pârvan. Aici a avut o lungă discuție despre ultimele descoperiri arheologice din Dobrogea, despre planurile de viitor, ca și despre Școala Română de curând deschisă la Roma, unde învățatul

român era invitat să țină o conferință la Pontificia Accademia di Archeologia despre episcopatele din Scythia Minor (p. 1299–1300).

O ultimă însemnare cu caracter arheologico-numismatic o înregistrează R. N. la 20 mai 1924, când Knechtel i-a adus acasă pe numismatul bulgar A.H. Mușmov, custodele Cabinetului Numismatic de la Muzeul Național din Sofia, care i-a examinat colecția de monede, luându-și „numeroase notițe” (p. 1302–1303).

La mai puțin de două luni după aceea, arhiepiscopul de București se va vedea silit să-și dea demisia, iar la 15 iulie 1924 va pleca definitiv din București. Însă, înainte de aceea, într-o mișcătoare scrisoare de rămas bun, va declara: „România a fost pentru mine ca a doua patrie și cu o părăsesc cu sentimentele de cea mai adâncă recunoștință”. Și mai departe: „Înainte de despărțire, trimit încă un salut în Dobrogea. Ea este pentru mine, țara favorită... Ceea ce m-a atras în fiecare an în acea foarte interesantă fâșie de pământ de la Marea Neagră, este bătaia pulsului vechii lumi creștine, care acolo, neslăbită de lungimea secolelor, încă se mai poate auzi și simți clar. Acolo este pământul care a fost îmbibat de sângele martirilor, acolo sunt îngropate orașe, sate și vile, în care sfinții episcopi de Tomis au predicat, acolo zac sub dărâmături și pământ resturi de vechi clădiri de cult și sfințite lăcașuri creștine” (p. 13 14).

R. Netzhammer, împreună cu secretarul său, P. Lucius Fetz, s-au înapoiat în Elveția, la Einsiedeln. De acolo, în toamna anului 1924, va merge la Roma, unde a așteptat șase luni fără să fie primit de papa Pius XI. Același lucru s-a întâmplat și mai târziu, când a stat în Italia și mai mult la Roma, din noiembrie 1925 până în aprilie 1926. La sfârșitul lui iulie 1926 își încheiește jurnalul propriu-zis (p. 1500). Din martie 1927 își va alege ca reședință statornică mica insulă Werd, de pe Rin (Elveția), de unde va merge încă o dată la Roma, când va fi primit în audiență de papă, la 30 aprilie 1932, prima și ultima dată după demisia sa. În vara anului 1935 își va încheia lucrările la memorii, iar în august–septembrie 1938, va merge la Congresul Internațional de Istorie de la Zürich, unde îi va întâlni pe istoricii români Iorga, Lupaș ș.a. și va ține comunicarea: *Stadtswappen auf Münzen pontischer Städte*.

Se va sfârși pe insula Werd, la 18 septembrie 1945, în vârstă de 83 de ani (p. 1619–1620).

Lucrarea se încheie cu *Anexe* (p. 1501–1596), care cuprind scrisori trimise și primite de R. Netzhammer; un *Indice* al scrierilor autorului, pe categorii (p. 1597–1613); un tabel cronologic, cu datele cele mai importante din viața lui R. Netzhammer între anii 1918–1945 (p. 1615–1620); un indice al ilustrațiilor (p. 1621–1624); un registru de persoane (p. 1625–1691), locuri și lucruri (1693–1727), o listă de prescurtări (p. 1729–1731), *Errata* (p. 1732) și o *Postfață* cu subtitlurile: I. România după primul război mondial; II. Politica Vaticanului față de România și III. Arhiepiscopul Netzhammer și „celelalte relații pe care le-a avut” (p. 1733–1765), semnată de editorul lucrării, Nikolaus Netzhammer.

LE JOURNAL DE L'ARCHEVÊQUE RAYMUND NETZHAMMER

RÉSUMÉ

Le journal détaillé de Raymund Netzhammer (1862–1945), savant moine d'origine allemande, ancien archevêque catholique de Bucarest (1905–1924), récemment publié en deux grands volumes par son neveu Nikolaus Netzhammer, en collaboration avec Krista Zach, présente un remarquable intérêt pour l'histoire de la Roumanie dans la période respective.

Dans l'article on insiste sur l'activité de R. Netzhammer comme chercheur passionné des monuments paléochrétiens (IVe–VIe siècles) et des monnaies antiques découvertes sur le territoire de la Dobroudja. On mentionne ses visites répétées dans les anciennes cités de la Dobroudja: Tropaeum Traiani, Tomis, Histria, Callatis, Troesmis, Ibida, Ulmetum, Axiopolis, etc., où des archéologues roumains et étrangers avaient découvert des basiliques et d'autres monuments paléochrétiens. Les résultats de ses recherches personnelles, complétés usuellement de renseignements fournis par des archéologues (Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan, Pamfil Polonic), des architectes (von Cube et Fakler) et des numismates spécialistes (W. Knechtel, Mihail Suțu, Constantin Moisil), ont été publiés dans plusieurs études d'analyse et de synthèse.

En Olténie et en Munténie, R. Netzhammer a voulu connaître sur place les cités de Sucidava (Celei, dép. Olt), avec les ruines du grand pont sur le Danube de Constantin le Grand, de Drobeta (Turnu Severin) et de la supposée Constantiniana Daphnè, aux bouches de la rivière d'Argeș.

Avant de quitter définitivement la ville de Bucarest, le 15 juillet 1924, R. Netzhammer déclarait que pour lui la Roumanie avait été sa «seconde patrie» et que «dans la Dobroudja, dont la terre est mouillée du sang des martyrs, on sent la palpitation du cœur de l'ancien monde chrétien».

